

УДК 72.01/035

Ю. В. Івашко,
*доктор архітектури,
професор кафедри Основ архітектури
і архітектурного проектування
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕРЕВ'ЯНОЇ ЗАБУДОВИ ЧЕРНІГОВА

Анотація: виявлено специфічні риси дерев'яної та кам'яної архітектури Чернігова, в тому числі архітектури «дерев'яного модерну»

Ключові слова: дерев'яна архітектура Чернігова, «дерев'яний модерн», збереження.

Дослідження забудови Чернігова доби модерну вимагає усвідомлення особливостей історичного розвитку міста і специфіки міського населення. Незважаючи на багате давньоруське і козацьке минуле, основна забудова Чернігова в 19-му столітті лишалась дерев'яною, однак економічний чинник сприяв заміні дерев'яних будинків кам'яними [1, 2, 3]. Дослідник С. Черняков зазначив, що на початок 20 століття лише третина будинків залишалась дерев'яними, самі будинки були прикрашені оригінальним дерев'яним різьбленням в місцевих дохристиянських традиціях. Зокрема зображались різноманітні солярні знаки у вигляді кіл, напівкіл, хрестів, зірок, знаки землі – трикутники, ромби з крапками і квадратами, символи води – бігунці у вигляді зигзагів, а самі місця їх розташування також були чітко визначеними. Зокрема водні символи розміщувались під карнизом, над землею, і це мало притягати дощ на поля, а солярні знаки розташовувались поряд з символами землі, що є свідченням багатовікової аграрної культури.

Цікаво провести паралелі між дерев'яним різьбленням Чернігівщини і Київської губернії [4, с.81, 82, 83]. На Подніпров'ї в дерев'яному різьбленні також використовувались зображення сонця з прямими або закрученими променями або в оточенні крапок. Закручені вправо промені символізували рух сонця по небосхилу, трикутники символізували вогонь, бігунець (хвилястий орнамент) символізував воду і безперервність життєвого циклу. З мурованої архітектури були запозичені «буси» та «сухарики» [4, с.81, 82, 83]. Отримали поширення зубчики – трикутні, трапеційні і заокруглені, «косиці»-плетенки різних типів, Т-подібне різьблення, «мотузка», косі порізки, «діжечки» (напівциліндри), орнаменти в вигляді листя та «половинки перців».

Водночас, якщо в попередні віки орнамент дерев'яного різьблення мав не лише естетичне, а й магічне значення, то в часи історизму-еклектизму та

Рис.1. Будинок на вул. Павлова, 9. «Східна» орнаментика на фасаді.

модерну він набуває властивостей декору – що дозволяє вводити навіть стилізовані східні орнаментальні мотиви – як в в особняку на вул. Павлова, 9 (рис.1).

Дослідження об'єктів «дерев'яного модерну» в сучасних умовах ускладнюється значною кількістю втрат і аварійним станом збережених будівель, які, як правило, не віднесені до категорії пам'яток архітектури і знаходяться у віддалених від історичного центру районах міста [11, 12]. Водночас саме в «дерев'яному модерні» сильніше відчутний місцевий колорит, ніж в інтернаціональному цегляному модерні в містах України [10].

Зразки «дерев'яного модерну» Чернігова – досить скромні, а поряд з ними збереглися в хорошому стані і зразки «кам'яного модерну», серед яких – Чернігівське відділення Дворянського земельного селянського поземельного банку, збудоване чернігівським губернським інженером Д. Д. Афанасьєвим за проектом петербурзького архітектора О. І. фон Гогена в 1910-1913 роках – унікальний для України зразок «північного модерну», хоча і типовий – фактично дублювавший архітектуру будівлі Пензенського відділення того ж банку, збудованої в 1910-1911 роках. До речі, зауважимо, що через сусідство цієї будівлі з будівлями українського модерну, розташованими неподалік, в багатьох джерелах чернігівський зразок «північного модерну» стали відносити також до українського модерну. Дійсно, Д. Д. Афанасьєв, що здійснював авторський нагляд за будівництвом банку, трохи змінив проектні майоликові вставки на фасадах, надавши їм дещо національного українського колориту, і це відрізняє чернігівське банківське відділення від аналогічних відділень в Пензі, Самарі і Витебську [5, с. 5-6]. Будівництво тривало з 9 травня 1911 року до лютого 1913 року, коли модерн вже переставав бути панівним стилем в архітектурі.

Характерна для «північного модерну» динамічна асиметрія фасаду, крупний масштаб, монументальність, активний силует банку з акцентним баштовим об'ємом, різнофактурність обробки фасадів і майоликові вставки контрастують з дрібномасштабним «дерев'яним модерном» Чернігова і розташованою навпроти 4-класною народною школою (зараз – медичний заклад), збудованою за проектом інженера І. Якубовича – характерним прикладом українського модерну з чотирьохколонним портиком центрального входу, зі стилізованим бароковим фронтоном з волютами, характерними трапецієвидними прорізами, декором із зображенням соняхів та червоно-білою обробкою стіни за зразком кралевецької біло-червоної вишиванки [7, 8].

Таким чином, слід зазначити, що Чернігів на межі XIX-XX століть відзначився багатостильністю не лише в кам'яній, а й в дерев'яній архітектурі, яка сьогодні потребує збереження в автентичному вигляді.

«Дерев'яний модерн» перетворився на оригінальний різновид цього стилю на периферії, де він відчув на собі безпосередній вплив місцевого колориту і в багатьох випадках докорінно відійшов від первісного ар-нуво. «Дерев'яний модерн» не розвинувся в окремих різновид модерну в Україні і швидше перетворився на різновид «модернізованої еkleктики», натомість модерн-ар-нуво поширився в цегляних будівлях. При цьому кількість дерев'яних будинків, що зводились, залишалась значною, однак в них кількісно домінували місцеві традиції, різні для кожного регіону. Виняток становить національно-романтичний модерн України – український модерн, детально досліджений В.В.Чепеликом, де якраз і були присутні модернізовані елементи дерев'яної народної архітектури України.

Первістком українського модерну, де активно застосовувались різьблені сволоки, двері, лиштви, різьблені стовпчики галерей, став «Будинок для гостей» в садибі Г. П. Галагана в с. Лебединці на Чернігівщині (1854-1856 рр., архітектор Є. І. Червінський). Але найбільш значущі будівлі із застосуванням різьблення українського «дерев'яного модерну» були в санаторному комплексі в Миргороді (1916-1919 рр., художник О. Г. Сластьон). До складу комплексу, що не зберігся досьогодні, входили водолікарня, грязелікарня, дієтична їдальня, головний зал якої був прикрашений різьбленими сволоками на стелі, дубовими панелями, обрамованими різьбленим багетом.

Дерев'яних особняків модерну відомо набагато менше, ніж дерев'яних особняків історизму-еклектизму. В Києві, Харкові, Вінниці особняки модерну були кам'яними, зведеними за проектами архітекторів і цивільних інженерів з відомими іменами.

Література:

1. Города и веси - Деревянный модерн в Чернигове russiantowns.livejournal.com/163752.html
2. Деревянный модерн dip-c.livejournal.com/1556.html
3. Дом-усадыба - Чернигов – Wikimapia wikimapia.org › Ukraine › Chernihivska › Chernihiv
4. Івашко Ю. Дерев'яне церковне зодчество Київщини. – К.: Гопак, 2003. – 120 с.
5. Історія нашого дому. – Чернігів, 2002. – 12 с.
6. О резьбе на домах в Чернигове. ФОТО - черниговский городской ... ecity.cn.ua › ЧЕРНИГОВСКИЙ ГОРОДСКОЙ ПОРТАЛ №1.
7. Український модерн (архітектурний стиль) - Page 2 – SkyscraperCity www.skyscrapercity.com › ... › Архітектура

8. Чепелик В. В. Український архітектурний модерн. – К.:КНУБА, 2000. – 378 с.
9. Чернигов. Черниговская область. замки, дворцы, соборы, храмы ...www.liktour.com.ua/history/item.php?ss=13&id=31
10. Чернигов в стиле "модерн" (фото) - www.gorod.cn.ua › Новости › Фото и Видео
11. ukrainaincognita.com › Головна › Чернігівська область › Чернігів
12. www.gorod.cn.ua › Новости › Фото и Видео Чернігів ризикує остаточно втратити своє архітектурне обличчя...

Аннотация

Выявлены специфические черты деревянной и каменной архитектуры Чернигова, в том числе архитектуры «деревянного модерна».

Ключевые слова: деревянная архитектура Чернигова, «деревянный модерн», сохранение.

Annotation

Were determined the specific features of stone and wooden architecture of Chernihiv and the architecture of “wooden Art-nouveau”.

Key words: the wooden architecture of Chernihiv, “wooden Art-nouveau”, protection.